SKOLASTIČKA FILOZOFIJA — PRAVA FILOZOFIJA?

Moglo bi se činiti, *kao da uobće nema smisla, govoriti o pravoj filozofiji.* Od najstarijih naime vremena pa do naših dana uviek je bila velika ne samo raznolikost, nego i opreka i borba između tolikih filozofa i njihovih nazora. Ova se opreka odnosi ne samo na nuzgredne probleme, nego i na same temelje. Jedni su filozofi sumnjali, možemo li uobće nešto spoznati. Drugi su opet postupali odviše lakovjerno, premalo kritički. To su bili dogmatici starog vieka i drugih vremena. Jedni su naučavali, da postoji samo jedno biće; drugi su priznavali obstojnost množtva raznih bića. One zovemo moniste, ove pluraliste. Jedni su tvrdili, da nema nikakva postajanja niti prestajanja; drugi su bili uvjereni, da u svietu postoji vječito postajanje i prestajanje. Jedni su mislili, da je svaka promjena nemoguća; drugi su tvrdili, da se sve neprestano mienja. Jedni su mislili, da postoji samo materija; drugi su osim materije priznavali neki nematerialni princip života, dapače i neko duhovno biće, što je posve neovisno o materiji. Jedni su priznavali bezsmrtnost i slobodu; drugi su obje niekali. Jedni su naučavali, da je čovjek u svome životu ovisan o nekom vanjskom zakonodavcu, Bogu; drugi zabacuju svaku takvu ovisnost. Jedni tvrde, da ima Boga; drugi kažu, da ga nema. *Tako bismo mogli navesti glede svakog problema oprečne odgovore.*

Što iz toga sliedi?

Zar nema nikakve prave filozofije? Nipošto! Sliedi samo to, da nema filozofije, koju bi svi prihvaćali. A filozofija nije zato prava, jer je svi priznavaju takvom, nego zato, jer je istinita. A istinita je zato, jer o stvarima tako sudi, kako odgovara stvarnosti, t. j. kako stvari jesu. Stvari nisu o tom ovisne, kako se o njima sudi. One ostaju, kakve jesu, pa makar svi drugčije o njima sudili. Time se i mi često puta tješimo, kad vidimo, da o nama krivo sude; onda kažemo, da nismo zato zli, jer o nama zlo sude. Isto vriedi i za filozofiju. Prava filozofija ne ovisi o tom, što se o njoj sudi, negö samo o tom, da li u istinu jest prava filozofija. A u istinu jest prava filozofija, ako daje pravo rješenje filozofskih problema, i to ne samo nekih problema, nego barem svih poglavitih ili temeljnih problema. Onda je takva filozofija uglavnom prava, makar bila u nekim sporednim pitanjima kriva. Prava je glede onih problema, koje izpravno rješava. U ovom smislu moguće je, da postoje razne prave filozofije, od kojih je jedna pravija od druge. Podpunoma prava

bez ikakva ograničenja bila bi ona filozofija, koja bi sve probleme riešila podpunoma izpravno. Ako bitne probleme dobro rješava, filozofija je bitno dobra; ako li koji bitni problem zlo rješava, filozofija je bitno zla; to gora, što više bitnih problema zlo rješava, i što su ovi problemi važniji; ni bitni naime problemi nisu svi jednako važni. Ako neka filozofija koji nebitni problem zlo rješava, ona je akcidentalno ili u sporednom pogledu zla ili kriva, to više, što brojnije i što teže zablude naučava. U svakom pogledu prava je ona filozofija, koja svaki problem, bilo bitni bilo sporedni, izpravno rješava. Tako smo odredili pojam prave i krive filozofije, kao i razne vrste ili stepene pravosti i krivosti.

Je li moguća prava filozofija?

Na ovo pitanje svi filozofi složno odgovaraju, da jest. Svaki tvrdi, da je njegova filozofija prava, te zato svaku drugu filozofiju pobija kao krivu. Tako rade i oni, koji kažu, da ne možemo ništa sa sigurnošću spoznati. I ovi pristaše općenitog skepticizma zabacuju svaku drugu filozofiju kao krivu, dok svoju vlastitu svima propisuju kao istinitu, dakle kao jedino pravu filozofiju. Svaki je dakle filozof, pa i podpuni skeptik, uvjeren, da je moguća prava filozofija. Osim toga, ako nije moguća prava filozofija, nije moguća ni kriva. Ona naime filozofija, koja nije kriva, mora biti prava. Tko dakle kaže, da postoji kriva filozofija, time priznaje, da je moguća i prava filozofija. Možda nije težko priznati izpravnost ovog umovanja. Lakše bi netko mogao dati niečan odgovor na sliedeće pitanje:

Je li moguće spoznati, da je neka filozofija prava filozofija?

Ako je istina, što je bilo prije rečeno, da svaki filozof smatra svoju filozofiju pravom te zabacuje svaku drugu kao krivu, onda bi netko mogao lako pomisliti, da je nemoguće, upoznati, koja je prava filozofija. Ako naime svaki filozof smatra svoju filozofiju pravom, onda se mnogi ili gotovo svi varaju, jer može samo jedna filozofija biti prava. Ako se dakle gotovo svi filozofi varaju, smatrajući krivu filozofiju pravom filozofijom, kako se možemo nadati, da ćemo mi biti sretnije ruke te se ne ćemo i mi prevariti, držeći pravom filozofijom neku filozofiju, koja je isto tako kriva, kao tolike druge? Ova bi poteškoća bila ozbiljna ili nerješiva, ako bi svaki pristaša krive filozofije imao stvarnu jasnoću, da tako jest, kako tvrdi njegova filozofija, pa da uza sve to ne bi tako bilo. Alj pristaša krive filozofiie takve jasnoće nema. On ima najviše neko subjektivno uvjerenje bez stvarne jasnoće. Lako se može dogoditi, da nema uobće nikakva uvjerenja, nego da samo postavlja takve teze i takav sistem. Tko ima stvarnu jasnoću, vidi, da tako iest, kako sudi; a onda je zabluda izključena, dapače i svaka ozbiljna sumnja. Pristaša krive filozofiie nikada ne može imati stvarne jasnoće, jer niie moguće, da bi vidio, da tako jest, kaošto sudi, premda niie tako. Ali pristaša prave filozofiie može imati stvarnu jasnoću, jer može vidjeti, da tako jest, kaošto sudi, budući da doista tako jest.

Samo u pravoj filozofiji, ukoliko je prava, moguća je stvarna jasnoća, dok je u krivoj filozofiji, ukoliko je kriva, moguća samo prividna jasnoća, s kojom može biti povezano samo subjektivno uvjerenje, bez objektivne ili stvarne sigurnosti. Ona dakle filozofija, u kojoj postoji stvarna jasnoća, a zato i stvarna ili objektivna sigurnost, prava je filozofija. Tako jest, pa makar postojao bezbroj krivih filozofija i krivih filozofa, od kojih ni jedan nema stvarne jasnoće u svojoj nauci. Onaj, koji ima stvarnu jasnoću, ne mora znati, da postoje drugi, koji nemaju takve jasnoće; njegova jasnoća posve je neovisna o nejasnoći drugih. Zato put pravoj filozofiji ne vodi preko krivih filozofija, nego preko promatranja samih stvari. Da možemo upoznati, koja je prava filozofija, ne treba promatrati krive filozofije, nego treba tražiti stvarnu jasnoću. Ovu smo našli, kad smo kod svog iztraživanja došli do posljednjeg odgovora na pitanje, je li moje mišljenje sigurno izpravno. Moje je mišljenje sigurno izpravno, ako znadem, da tako jest, kako mislim, da jest. Glavno je kod toga, da znadem; odakle znadem, ovo je sporedno pitanje. Mnogo istina znadem na temelju dokaza. Ali napokon dolazim do nekih istina, koje su neovisne o svakom dokazivanju, koje su dakle neposredno jasne. Ona dakle filozofija, koja kod svog iztraživanja ne dolazi do takvih istina, nego možda do sliepih tvrdnja, do neriešenih i nerješivih pitanja ili zagonetki, ne može biti prava filozofija, jer nije plod stvarne ili objektivne jasnoće, nije plod dosljednog do kraja provedenog iztraživanja. Onaj, koji metafiziku, srdce prave filozofije, smatra područjem nerješivih pitanja, ne pozna prave filozofije.

Postoji li prava filozofija?

Ili je ona možda samo predmet neizpunjive ili barem neizpunjene želje? Kad ne bi postojala prava filozofija, postajale bi samo krive filozofije. A to je nemoguće. Kaošto ne postoji samo krivo zlato, krivo mišljenje, zabluda, bolest, tako ne postoji ni samo kriva filozofija, nego sigurno uz razne krive filozofije postoji i prava filozofija. Samo je pitanje:

Koja je među svim raznim filozofijama prava filozofija?

Jamačno je to ona filozofija, koja odgovara pojmu prave filozofije; ona, koja daje stvarnu jasnoću glede filozofskih pitanja; ona, koja udovoljava našim filozofskim potrebama; ona, koja nam daje sve, što filozofija mora dati; ona, koja posjeduje zajedno sve vrline, što ih posjeduju razne krive filozofije pojedinačno; ona, koja je plod zajedničkog nastojanja najplemenitijih mislilaca kroz tisuće godina; ona napokon, koja je u skladu s našim najvišim probitcima, s kršćanskom vjerom. Ova se filozofija obično zove skolastička filozofija. Promotrimo dakle najpomnjivije, što je skolastička filozofija, i kakva su njezina svojstva, da vidimo, ima li sve vrline, koje mora posjedovati prava filozofija.

Da se odmah osvrnemo na ono, što smo na posljednjem mjestu spomenuli:

Skolastička je filozofija u skladu s kršćanskom vjerom.

Upravo zato postala je skolastičkom, t. j. školskom filozofijom, jer je bila i jest u skladu s kršćanskom vjerom. Crkva naime nije mogla dopustiti, da se naučava u školama neka filozofija, koja se protivi kršćanskoj vjeri. Crkva nije tražila niti ne traži, da ona filozofija, koju ona pripušta u svoje škole, bude samo njezina službenica. Skolastička ili školska filozofija ima svoje vlastito, slobodno područje, gdje može razviti sve svoje sile i služiti najrazličitijim znanostima i drugim svrhama. Crkva samo to traži, da filozofija, koju ona pripušta u svojim školama, ne bude protivna kršćanskoj vjeri, nego da joj pomaže objašnjavati i braniti vjerske istine. Samo je u ovom smislu »filozofija službenica teologije — philosophia ancilla theologiae«. Nitko ne može razborito Crkvi zamjeravati, što je tako postupala prema filozofiji. Isto vidimo i kod svake države. Nijedna država ne pripušta u svoje škole neku filozofiju ili koju drugu nauku, što bi se protivila državnim probitcima ili interesima. Makar se zajamčila sloboda znanosti, ipak se ova sloboda uviek tako razumije, da ona ne smije biti na štetu državi. Po sebi se razumije, da će država na osobit način unapređivati onu filozofiju ili nauku, koja ne samo nije po nju štetna, nego dapače koristna. Prema sličnim se načelima ravna i svaki otac obitelji i koji god posebnik. Zato bi bilo nepravedno, Crkvi zamjeravati, što odobrava i preporučuje i u svoje škole pripušta samo onu filozofiju, koja je u skladu s probitcima kršćanske vjere. Takva se onda filozofija može zgodno zvati i zvala se i zove se skolastičkom ili školskom filozofiiom. Crkva nam dakle jamči, da je skolastička filozofija prava filozofija. Tko dakle vjeruje Crkvi, prihvaća kao pravu filozofiju onu, koju Crkva priznaje kao takvu, a to je skolastička filozofija.

Ona je plod najozbiljnijeg i najplemenitijeg i najuztrajnijeg traženja filozofske istine sve od Platona i Aristotela pa do naših dana.

Kod ovog je traženja bitna oznaka to, da su stvaraoci skolastičke filozofiie uviek išli za tim, da sačuvaju ono dobro, što su ga primili od svojih pređa na filozofskom području, da ovo dalie razviiu, prošire, usavrše, primiene na nove prilike i potrebe. Ovai je konzervativni duh tako značaian, te možemo skolastičku filozofiju zvati i tradicionalnom filozofijom. Time se razlikuje od tolikih drugih filozofiia, koie u prvom redu idu za tim, da stvore nešto novo, a ne da izgrade i usavrše ono, što su primili od svojih pređa. Zato se skolastička filozofiia zgodno zove i »viečita filozofiia — philosophia perennis«, dok su druge filozofiie kraće ili dulie trainosti. Skolastička ili vječita filozofija ne ide za tim, da stupi na miesto neke druge, nego da nastavlia, razvija, usavršuje, a druge filozofiie idu za tim, da jedna zamieni drugu, nova ili suvremena staru ili zastarjelu, a ovu će novu opet zamieniti druga još noviia i t. d. Zato ove »neviečite« i neskolastičke filozofiie moraju izticati svoiu novost i u njoj svoju samoniklost i samostalnost, a ne toliko svóju

temeljitost u tumačenju i dokazivanju i rješavanju potežkoća. I vječita ili skolastička filozofija traži novo, ali u razvijanju i izgrađivanju i usavršivanju staroga. Zato kod skolastičke filozofije novost ne izbija tako napadno, kao kod nekih neskolastičkih sistema. Kao kod ovih, tako i kod skolastičkih filozofa novost može biti veća ili manja, a odnositi se može, bilo na problematiku, bilo na dokaze, bilo na rješavanje potežkoća, bilo na primjenu, bilo na povjestne podatke, bilo na način prikazivanja. Glavno je problematika i dokazivanje, kao i rješavanje potežkoća. Da netko može prosuditi, koliko ima nova u nekom novom skolastičkom djelu, i koliki je napredak, mora dobro poznavati dosadašnju problematiku i rješanje problema i potežkoća. Zato oni, koji malo ili nikako ovih ne poznavaju, ne mogu niti naslućivati, koliko je neko novo skolastičko djelo unapriedilo filozofiju. Onima, kojima su tuđi skolastički problemi i njihova rješavanja, može se činiti, kao da svi isto kazuju, i da se prema tome ne izplati, čitati razna skolastička djela, nego da je dovoljno čitati jedno samo takvo djelo. Mnogi od onih, koji krivo predpostavljaju, da skolastici svi isto kazuju, idu još dalje. Oni misle, da skolastici zato svi isto kazuju, jer svi samo opetuju, što je svima poznato. Oni misle, da skolastička filozofija nije nikakva samostalna filozofija, i da skolastički filozofi nisu nikakvi samostalni i duboki mislioci. Ovo mnienje, koje često puta susrećemo, podpunoma je krivo.

Skolastička je filozofija samostalna, i skolastički su filozofi samostalni i duboki mislioci.

O tom ćemo se lako uvjeriti, ako promotrimo, *u čemu stoji samostalnost i dubina filozofiranja i filozofije.* Samostalno misli onaj, koji svojih sudova ne stvara samo opetujući tuđe misli i sudove, nego na temelju svoga vlastitoga uvjerenja i znanja i uviđanja. Ovo ne znači, da je morao sam zamisliti pitanje. Makar netko primio neko pitanje od drugoga, ipak ostaje samostalan mislilac, ako ne stvara i ne izriče svog odgovora ili suda, dok nije sam upoznao, što na dotično pitanje treba odgovoriti. Isto vriedi i za dokaze i za rješavanje potežkoća. Makar netko polazio od tuđih misli, ipak ostaje samostalán, ako ovih ne prihvaća, dok se nije uvjerio, da su one istinite. Još je dakako veća samostalnost, ako je dotični mislilac i same misli ili pitanja izvadio iz svoje nutarnjosti, a da ih nije primio od drugoga. Može dakle samostalnost biti veća ili manja. Ipak je glavno, da netko ne stvara ili ne izriče sudova ili odgovora na pitanja, dok nije sam uvidio i upoznao, što treba odgovoriti na dotično pitanje. Moglo bi se dogoditi, da bi netko pitanja sam zamislio, ali na njih dao kriv odgovor. Bez sumnje samostalnost u zamišljanju pitanja ili problema, ali bez samostalnosti u njihovu rješavanju, ne vriedi toliko, koliko nesamostalnost zamišljanje, ali samostalno rješavanje problema. Dakako da je najveća samostálnost ona, koja obuhvaća samostalnost i u zamišljanju i u rješavanju problema. Ali problemi mogu biti različite vriednosti: poglaviti i nuzgredni. Zacielo je mnogo bolje, poglavite probleme pre-

uzeti od drugoga, a samostalno ih rješavati, negoli samo nuzgredne probleme samostalno zamišljati, a o poglavitim problemima šutjeti.

Onaj, koji samostalno misli, nuždno ide i u dubinu.

U dubinu naime ide onaj, koji se ne zaustavlja, dok nije jasno spoznao, kako treba izpravno riešiti neko pitanje. Ovo se pitanje može odnositi bilo na problematiku bilo na dokazivanje i rješavanje potežkoća. Najveću dubinu ima onaj mislilac, koji ne samo kod pojedinih pitanja traži jasni posljednji odgovor, nego koji ove posljednje odgovore ujedinjuje u što veću i pregledniju cjelinu, koja pokazuje, kako su razni posljednji odgovori među sobom povezani. Tako se pokazuje struktura ne samo problematike, nego i rješenja problema. Tako dakle može dubina nekog mislioca biti veća ili manja, šira ili uža. Može netko biti dubok u jednom pogledu, a da nije u drugom pogledu. Može jedan duboko shvaćati problematiku, a da kod rješavanja ne ide tako duboko. Pa i obratno: Može netko kod rješavanja ići u dubinu, koji kod postavljanja problema nije tako dubok. Najbolje je povezati dubinu u oba smjera.

Skolastička filozofija ima i samostalnost i dubinu.

Ona traži i razumievanje i razvijanje i proširivanje problematike, makar nadovezivala na probleme, koje je primila od prijašnjih mislilaca. Zato se odlikuje najvećom sistematičnošću, ali bez jednoličnosti, nego jedinstvenost povezanu s raznolikošću. Jedinstvenost dolazi odatle, što skolastički filozofi uglavnom polaze od istih problema. A raznolikost potječe iz toga, što skolastički filozofi nastoje, kako bi odkrili među ovim problemima nove odnose, i kako bi probleme dalje razvili. Iz ovog nastojanja izvire i preglednost, koja stoji u tom, da se razabire, kako su problemi među sobom povezani. Osim ove samostalnosti, koja se odnosi na problematiku, postavljanje i razvijanje problema, skolastička filozofija traži i samostalnost u dokazivanju i u rješavanju potežkoća. Skolastički filozof ne zaustavlja se prije, negoli je došao do podpune jasnoće i glede pojmova i glede problema i njihova rješavanja. Je li već netko drugi dao isto tumačenje ili rješenje dotičnog pitanja ili je ovo njegovo posve novo, o tom ne ovisi zadóvóljstvó skòlastičkog filozofa. Ovo je doista prava samostalnost i dubina. Filozofija, koja je plod ove samostalnosti i dubine, daleko nadmašuje svaku onu filozofiju, koja traži svoju vriednost u novosti te ne pozna većeg straha, negoli je pomisao, da možda ne će svi priznati, da su njezine misli nove. Zato skolastička filozofija stvara uvjerenje i daje sposobnost njegove obrane. Ona daje i sigurnost, koja nuždno sliedi iz jasnoće pojmova i rješavanja problema, neovisno o tom, jesu li pojmovi i problemi i njihova rješenja već bili ikomu poznati ili su se istom sada pojavili u sviesti našeg mislioca.

Skolastička filozofija daje nam sve ono, što očekujemo od prave filozofije.

Ona nam pokazuje, koji su filozofski problemi, koji je njihov smisao; kako su među sobom povezani; kako ih treba riešiti. Skolastička filozofija vodi nas u dubinu te nas potiče na reflektiranje i traženje odnosa između raznih pojmova i problema i njihovih rješenja. Ona sa zahvalnošću priznaje ono dobro, što već posjeduje; ali ona znade, da ima još mnogo toga, čega još ne poznaje. I za spoznajom ovih još nepoznatih istina ona čezne. Ona se ne zadovoljava time, što ima, nego teži za sve većim bogatstvom spoznaje. Skolastička filozofija ide za harmoničkom ili skladnom izgradnjom čitave naše nutrine, između vjere i znanosti, kao i između svih pojedinih znanosti. Iz ovoga sklada izvire mir i zadovoljstvo i neka sigurnost u posjedovanju istine.

Skolastička filozofija ujedinjuje u sebi sve ono, što druge filozofije imaju dobra, ali bez njihovih jednostranosti i mana.

Ona je kritička, ali bez skepticizma. Ona priznaje svu vriednost ideja, ali i spoznatljivost stvarnog svieta. Ona priznaje u podpunosti subjektivni elemenat, ali i objektivni. Ona se služi dedukcijom, ali i indukcijom; općenitim pojmovima, ali i individualnim izkustvom. Mogli bismo promatrati sve poglavite filozofske sisteme i tražiti, što u njima ima dobra, a što nije dobro; i svagdje bismo se uvjerili, da skolastička filozofija ima sve ono, što oni različiti sistemi imaju dobra, a opet ne bismo našli kod nje onih loših strana, koje imaju razni neskolastički sistemi.

Skolastička je dakle filozofija prava filozofija; u njoj je ostvareno podpunoma sve ono, što pripada pojmu prave filozofije.

Ako li je skolastička filozofija prava filozofija, onda je posve opravdano, ako u svojem svietlu promatra druge filozofije.

Zacielo ne će takvo promatranje ostati bez najveće koristi, jer ćemo tako vidjeti, je li neka nauka u skladu s pravom filozofijom, t. j. s istinom. Istina je uviek glavna stvar. Novost ima samo toliko vriednosti, koliko smo spoznali nove istine. Slično vriedi i za estetske odlike. I one imaju toliko vriednosti, koliko su odlike istinite spoznaje. Istinitost smatrati nečim sporednim bez sumnje je velika zabluda, koja mora imati najkobnije posljedice. Zato se ne može smatrati odlikom neke poviesti filozofije, ako se ne obazire na istinitost onih nauka, koje prikazuje. Niti se pravom zamjerava onomu povjestničaru, koji već na početku svoje poviesti naviešta, da će sve promatrati u svietlu istine, pa makar ovo kod njega možda značilo isto, što promatrati u svietlu skolastičke filozofije, jer je ova prava ili istinita filozofija. *Ovo ne znači, odklanjati sve, što je skolastičkoj filozofiji do sada bilo tuđe. Ova može uviek napredovati, pa zato u se primiti uviek nove elemente; samo ako su istiniti, a ne samo novi.* Sama novost nečega nije dovoljan razlog niti, da se primi niti da se odkloni. Isto tako ne smiju estetski razlozi

odlučivati kod prihvaćanja ili kod odklanjanja neke ideje ili nauke. Kako god moglo biti prosuđivanje ili promatranje nekog filozofskog djela s estetskog stanovišta zanimljivo i koristno, ipak *uviek ostaje poglavito stanovište, s kojega treba sve promatrati, istinitost.* Ovaj postupak nazivati »ekskluzivizmom«, nije najzgodniji način, jer ovaj izraz napominje nešto pretjerano. Najviše držati do istinitosti, i zato sve promatrati u svietlu istine, nije nikakvo pretjerivanje, nego je podpunoma stvarno shvaćanje. Onaj, koji misli, da takvo promatranje isključuje svaki napredak, vara se glede same naravi skolastičke filozofije. Ova ne samo ne isključuje napredka, nego ga omogućuje i traži. Ali ovaj napredak mora biti uistinu napredak, a ne samo nova zabluda. *Zato će skolastički filozof s veseljem pozdraviti svaku novu istinitu spoznaju te je uklopiti u svoj sistem; ali novu će zabludu odkloniti isto tako, kao i svaku staru neistinu.* Zato će odkloniti i svaku nauku, što se protivi nekoj istini, koju je već upoznao; jer je sigurno zabluda sve ono, što se protivi istini. Ovaj postupak nazivati »fanatičkim ekskluzivizmom«, kako ga je nazvao Stanko Vujica u svojoj kritici moje »Poviesti filozofije« (Hrvatska Revija 1944, str. 395), odviše je veliko pretjerivanje, koje daleko prekoračuje granice triezne stvarnosti te nema nikakve znanstvene vriednosti.

Sve ono, što je rečeno o skolastičkoj filozofiji uobće, vriedi na osobiti način za filozofiju Sv. Tome Akvinskoga,

koji je po čitavom svietu poznat i priznat kao *»knez skolastika«.* O njemu veli slavni papa *Leon* XIII u glasovitoj enciklici *»Aeterni Patris«* (4. 8. 1879.): »Među Skolastičkim Naučiteljima knez je i učitelj svih te sve daleko nadmašuje Toma Akvinski. On je, kako Kajetan primjećuje, prema starim svetim učiteljima gojio najveće počitanje te je zato na neki način stekao razum sviju njih. Toma je njihove nauke poput razbacanih udova jednog tiela sakupio i ujedinio u jednu cjelinu, gdje je sve divno uređeno. Ali on je sve tako upodpunio i usavršio, da Tomino djelo pravom smatraju posebnom zaštitom i uresom katoličke Crkve. Toma je lako shvaćao ,ali oštroumno; sve je lako i trajno pamtio; njegov je život bio bez svake ljage; ljubio je samo istinu; pun je bio najbogatijega Božjega i ljudskoga znanja. Izpoređivali su ga sa suncem, jer je čitav sviet grijao toplotom svojih kreposti i razsvjetljivao sjajnim svietlom svoje nauke. Nema nijedne grane filozofije, koje nije obradio i oštroumno i temeljito. O zakonima mišljenja; o Bogu i netvarnim bićima; o čovjeku i drugim osjetnim stvarima; o ljudskim činima i njihovim počelima tako je razpraljao, da ne možemo ništa više željeti niti, što se tiče obilja problema, niti zgodnoga razporeda, niti najbolje metode, niti stalnih načela ili snage dokaza, niti jasnoće jezika ili zgodnosti izraza, niti lakoće u tumačenju i tamnih pitanja. K tome dolazi, da je Anđeoski Naučitelj filozofske zaključke promatrao u najobćenitijim počelima i načelima stvari, u kojima su sadržane klice gotovo neizmjerno mnogih istina, što

su ih kasniji učitelji u zgodno vrieme s najobilnijim plodovima imali odkriti. Budući da se ovog načina držao i kod pobijanja zabluda, postigao je to, da je on sam pobio i sve prijašnje zablude, te pružio pobjedonosno oružje za borbu protiv svih zabluda, koje će se sveudilj pojavljivati. Osim toga razlikovao je, kako dolikuje, između razuma i vjere, ali ih povezao prijateljstvom. Tako je sačuvao neokrnjena prava i čast i razuma i vjere. Razum se na Tominim krilima tako visoko vinuo, da se gotovo više ne može penjati. Ali ni vjera gotovo ne može od razuma očekivati veće i jače pomoći, negoli je već dobila preko Tome.«

Ovomu priznanju, što ga odaje Tominoj filozofiji Leon XIII., mogli bismo dodati još dugi niz drugih priznanja sa strane najviših auktoriteta i najboljih poznavalaca skolastičke, napose Tomine filozofije. Sve ovo svjedoči na najjasniji način, da skolastička, napose Tomina filozofija, podpunoma odgovara pojmu prave ili istinite filozofije.

Onaj, koji sve ovo znade, ne će se čuditi ako neki povjestničar filozofije sve promatra u svietlu skolastičke, napose Tomine filozofije. Bez sumnje od najveće je za nas koristi, ako znademo, da li se neka nauka slaže s istinom ili ne. Ako se slaže, i ona je nauka istinita; ako li se ne slaže, sigurno je kriva. A znati, je li neka nauka istinita ili kriva, to je za nas najvažnije pitanje kod svake nauke. Zato je nerazumljivo, kako je mogao Vujica u svojoj kritici moje »Poviesti filozofije« napisati ove rieči (Hrvatska Revija 1944., str. 395): »Najznačajnije obilježje Šančeve poviesti filozofije jest podpuna ekskluzivnost, koja mu smeta da bude objektivan. On sve probleme i sve mislioce prosuđuje sa stanovišta jednog izključivog, skoro fanatičkog skolastika, kojemu je svaka antiskolastička misao a priori neprihvatljiva. Štaviše kao bezuvjetni pristaša t. zv. tomističke struke (struje?), unutar same skolastike on zabacuje sve i svakoga, koji se udalji od nauke sv. Tome, kako je interpretira tomistička škola. Piscu je zadaća poviesti filozofije prosuđivanje pojedinih sistema »u svietlu istine«, što konkretno znači: sve ćemo prosuđivati pod kutnim vidikom skolastičke filozofije, ono što se slaže s »pravom filozofijom« pohvalit ćemo, ono što se ne slaže, osudit ćemo. Ovom otvoreno postavljenom načelu pisac je vieran kroz oba ova svezka. Čitaocu, koji ne želi pratiti poviest filozofije prikazanu u svietlu prave filozofije (t. j. konkretno skolastičke filozofije), ne preostaje drugo, nego zatvoriti knjigu kod samog uvoda te potražiti drugog pisca, kojemu je stalo da objektivno iznosi mišljenja raznih mislilaca prepustivši samom čitaocu da prosudi, koja su »prava«. Tako Vujica. Njegov bi sud o mojoj poviesti filozofije bio mnogo objektivniji, da ga je ovako izrekao: »Značajno obilježje Šančeve poviesti filozofije jest podpuna objektivnost. On sve probleme i sve mislioce prosuđuje sa stanovišta skolastičke filozofije; ali zato ne zabacuje a priori svaku misao, koja je sko-

lastičkoj filozofiji tuđa, nego samo ako je kriva, t. j. protivna istini. Niti ne osuđuje svakoga, koji ne pristaje uz t. zv. tomističku školu u cielosti. Piscu nije zadaća poviesti filozofije prosuđivanje pojedinih sistema »u svietlu istine«, nego objektivno prikazivanje ovih sistema. Ali on misli, da će njegovim čitaocima biti koristno, pa i drago, ako ih, kad se desi zgoda, upozori na istinitost ili krivost neke nauke, koja je bila iznesena. Dapače on misli, da će za čitaoce biti dobro, ako znadu, je li neka nauka u skladu sa skolastičkom, napose s Tominom naukom. Pisac se ne boji, da će čitaoci poradi toga knjigu odmah zatvoriti i potražiti drugoga pisca, koji će sakrivati, što sam misli.« Da je Vujica tako sudio, bio bi objektivan i prema piscu i prema skolastičkoj i Tominoj filozofiji.

Skolastička, osobito Tomina je filozofija prava filozofija, barem, što se tiče poglavitih nauka. Ovo dakako ne izključuje svake manjkavosti, osobito u sporednim pitanjima. Ona ne izključuje svaki napredak, nego ga i omogućuje i traži. Ali i takva, kakva je bila i kakva jest, ona zaslužuje najveću pažnju i najveće povjerenje. Njezino gospodstvo uviek je prava blagodat ne samo za Crkvu, nego i za obću kulturu. Ovo je uvjerenje na najsvečaniji način izrekao Leon XIII. u bezsmrtnoj enciklici »Aeterni Patris« gdje navodi razloge, zašto tako živo želi, da se Tomina filozofija opet što brižnije i obširnije u školama predaje: »Ima više razloga, zašto tako usrdno želimo, da se to izvede. Najprije zato, jer treba sve mladiće, a osobito one, koji se pripravljaju za svećeničko zvanje, odhraniti jakom hranom nauke. Tako će moći u ranim godinama steći ono pobjedonosno oružje, kojim će hrabro i mudro braniti vjeru. Onda zato, da one, koji su se udaljili od Boga, mogu dovesti natrag Bogu. Osim nadnaravne naime milosti ništa nije za to tako zgodno sredstvo, kao temeljita nauka svetih Otaca i Skolastika. A obiteljska i građanska zajednica, koja je izložena tolikoj pogibelji poradi kuge prevratnih mnienja, bila bi jamačno mnogo mirnija i sigurnija, ako bi se u akademijama i školama naučavala zdrávijá náuká, koja i crkvenom učiteljstvu bolje odgovara, a kakva je sadržana u djelima Tome Akvinca. Napokon moraju se sve ljudske znanosti tvrdo nadati, da će napredovati, i da će im biti od najveće pomoći obnova filozofskih znanosti, kakvu smo predložili. I prirodne znanosti imat će od obnovljene stare filozofije samo veliku pomoć, a nikakvu štetu. Između sigurnih nauka novije fizike i načela skolastičke filozofije nema nikakve opreke.« Napokon *Leon XIII odgovara onima, koji se boje, da će se tako obnoviti i sve slaboće stare filozofije, a tekovine novijih vremena da će biti odnemarene:* »Rado i sa zahvalnošću treba prihvatiti sve ono, što je itko mudro kazao ili koristno iznašao ili izumio. Uza sve to vas, častna Braćo (biskupi), usrdno opominjemo, da obnovite i uzpostavite zlatnu Tominu mudrost i da je što više razširite na obranu i ures katoličke vjere, na dobrobit družtva, za napredak svih znanosti. Velimo mudrost svetog Tome. Ako su naime skolastički učitelji stavljali odviše

subtilna pitanja, ili nešto bez dovoljne kritike naučavali, ili nešto, što su kasnija vremena zabacila, ili napokon nešto, što je na bilo koji način manje vjerojatno, nipošto ne namjeravamo, nešto takva predlagati našemu vieku kao uzor, koji treba da sliedi«.

Tako mudro Leon XIII zamišlja obnavljanje stare skolastičke, napose Tomine filozofije. Tako i svi današnji pravi skolastički filozofi. Skolastička je filozofija uviek stara i uviek nova, suvremena, primjerena potrebama svakog vremena, živi sa vremenom i za vrieme.

Kako dakle to, da se povjestničari filozofije tako malo obaziru na skolastičku filozofiju?

Profesor *Max Wundt*, sin slavnoga filozofa i psihologa *Wilhelma Wundta*, došao je u svojim iztraživanjima o poviesti skolastičke filozofije 17. vieka do ovog uvjerenja, koje je iznio u djelu »Die deutsche Schulmetaphysik des 17. Jahrhunderts« Tübingen 1939: razlog su neke predrazsude i nepoznavanje raznih vrlina skolastičke filozofije. Ovaj protestantski iztraživač u svom djelu pokazuje tako vanredno razumievanje skolastičke filozofije, kakvo riedko nalazimo i kod katoličkih povjestničara. Zato će nas njegove rieči još više utvrditi u onom uvjerenju, koje smo stekli na temelju našeg prijašnjeg promatranja.

Wundt veli (str. 2-4): »Ovo je filozofijska skolastika ili t. zv. školska mudrost (Schulweisheit), kako se pravom zvala, jer se naučavala u svim školama, već u gimnazijama, a onda na filozofskim fakultetima sveučilišta, kroz koje je morao, kako je poznato, proći svaki student. Zato je ona gospodovala bez prigovora nad svim znanostima viših fakulteta. Bila je razširena kroz čitavu Europu, te je svagdje imala vlást nad školskom obukom. Gotovo može se kazati, da je bila posljednja, uistinu posve općenita i zajednička naobrazba europskih naroda, koja se onda razbila upravo pod utjecajem t. zv. novije filozofije. Osobito je značajna bila za Njemačku, jer je ovdje »moderna« protustruja došla do većeg utjecaja istom blizu svršetka 17. st., dok je prije gospodstvo školske filozofije bilo gotovo bez prigovora. Ona je dala čitavom ovom vremenu posebno obilježje, te je prema tome imala mnogo trajnijeg utjecaja, nego li u zapadnoj Europi. Zato historijski vez njemačke filozofije može razumjeti samo onaj, tko točnije poznaje ovu struju, na koju se do sada malo pazilo. Razlozi, zašto je do sada u poviesti nisu bolje osvietlili, već su stari. *Naša je poviest filozofije nastala u ranoj »Aufklärung« (Brucker); tada je već bilo određeno, što treba iz prošlosti predati budućnosti, da se zapamti. A ona je gojila najveću odvratnost prema čitavom ovom svietu pravovjernosti i skolastike 17. st., te je u njoj gledala samo zapreku znanstvenog razvitka, za koji je mislila, da se zbio samo u velikim sistemima, koji su započeli s Baconom i Descartesom. Kasnije pridružio se utjecaj kantianizma na pisanje poviesti filozofije.* Ovomu se činilo, da sa-

mo razvitak prema Kantu zaslužuje pažnju; a takav je razviták bio, prema njihovu mišljenju, sadržan u istim sistemima. Predpostavka je bila oba puta, da je eksaktna prirodna znanost znanost naprosto, i da samo ona filozofija zaslužuje pažnju, koja je postala na temelju prirodne znanosti. U 19. st. bila je ova mehanistička predrazsuda preko pozitivizma i neokantianizma još pojačana. Tako nisu vidjeli nikakva razloga, zašto bi se povraćali na 17. st., koje je bilo, kako su mislili, pravom odnemareno. Zato čitava ova filozofija, koja je u svoje vrieme cvala i užívala velik ugled, u našim povjestnim prikazima još uviek igra više nego li siromašnu ulogu. Samo pojedini su iztraživači tiekom posljednja dva desetljeća bili tako smioni, te su se dali na odkrića u ovom tako dugo zaboravljenom području. Kod toga ne mislim pretežno katolička iztraživanja, koja su bila u posljednje vrieme posvećena Suarezu, a koja još uviek ostavljaju mnogo praznina«. Tako M. Wundt tumači, zašto su razni povjestničari filozofije tako malo držali do skolastičke filozofije te joj zato i u poviesti filozofije posvećivali tako malo pažnje. Wundt istina govori o skolastici 17. st., ali isti razlozi vriede i za ostala razdoblja sve do naših dana.

Isti su razlozi, zašto i sada mnogi zaziru od skolastičke filozofije.

Oni misle, da je filozofija započela istom s Descartesom i Baconom, i da samo Kantov smjer zaslužuje pažnju, kao da izvan njega nema filozofije, koja bi pravom nosila ovo ime. Oni misle, da je svaka pravovjernost zapreka istinitog napredka u filozofiji. Zato ne priznaju pravim filozofom onoga, koji ne sakriva svoje vjere u Boga i Božja svojstva, osobito u Providnost Božju, pa makar se ova vjera osnivala na čisto filozofskim razlozima. Još više dakako zahtievaju, da pravi filozof mora sakrivati svoje kršćansko uvjerenje, ako ga uobće može imati. Prema njihovu mišljenju pravi filozof uobće ne može biti uvjeren kršćanin, osobito katolik. Zato bez daljneg iztraživanja i dokazivanja zabacuju kao nefilozofská svá ona filozofska djela, kojih su pisci kršćani, osobito katolici, makar ova djela daleko nadmašivala ono, što su napisali nekršćanski i nekatolički filozofi. Zato im se čini, kao da je to protivurječje, kad se kaže, da je neki svetac, kao Toma Akvinac, Augustin ili koji drugi, bio pravi filozof, pa zamjeravaju, ako se takvomu svetcu u poviesti filozofije poklanja velika i najveća pažnja. Prema njima svetac ne može biti pravi filozof. Isto tako misle, da katolički svećenik ne može biti pravi filozof, koji sve objektivno prosuđuje u svietlu čiste filozofije. Zato zahtievaju, da svećenik sakriva svoje svećeničtvo u svojim filozofskim djelima, da mogu biti priznata kao filozofska djela. Traži se i to, da svećenik izdaje svoja djela bez biskupske dozvole (»Imprimatur«), da ga se može priznati pravim filozofom. Prema njihovu mišljenju »Imprimatur« znači, da pisac nije samostalan mislilac, dakle nikakav pravi filozof. Najgore, ako je možda neki pisac ne samo katolik svećenik, nego i pripadnik nekog crkve-

nog reda, a to i javno priznaje; njega se bez daljnega proglasuje nefilozofom. Svi oni, koji tako misle, dakako skolastičke filozofije ne priznaju pravom filozofijom. Oni nekoga nazivaju skolastikom samo onda, kada hoće pokazati, da ga ne smatraju ozbiljnim ili pravim filozofom. Ako li je netko pristaša skolastičke filozofije, a ujedno pristaje uz ono mišljenje, onda nastoji, kako bi sakrio ono, što jest.

Na žalost, ima ih mnogo, pa i kod nas, koji bilo sviestno bilo nesviestno, u procjenjivanju skolastičke filozofije postupaju prema ovim načelima, što smo ih spomenuli.

Pa ipak ona nemaju nikakve znanstvene vriednosti, nego su čiste predrazsude,

koje samo smetaju objektivnomu i trieznomu promatranju istine te nanose čitavoj našoj kulturi najveću štetu, prikazujući pravu filozofiju kao krivu ili neozbiljnu, koja ne zaslužuje nikakve pažnje, a još manje povjerenja. Već smo prije vidjeli, kako je ova predrazsuda ne samo nedokazana i neopravdana, nego i objektivno kriva. Vidjeli smo, da je skolastička filozofija prava filozofija, koja najbolje odgovara svim zahtjevima, što ih stavljamo na pravu filozofiju.

Budući da je skolastička filozofija prava znanost, zato skolastičku filozofiju ne možemo suprotstavljati znanstvenoj filozofiji, kako je to učinio pisac nekog članka.

Neki, dapače mnogi, misle, da skolastička filozofija nije samostalna filozofija,

a prema tome niti znanost, jer prema njihovu mišljenju znanost mora biti samostalna. A da skolastička filozofija nije samostalna znanost, to zaključuju iz predpostavke, da skolastički filozofi svi isto kazuju. Prema ovim kritičarima skolastičke filozofije dovoljno je pročitati jednog samog skolastičkog filozofa, da se svi točno poznavaju. Dobro M. Wundt odgovara (str. 8), da je ovo nečuveno pretjerivanje i da barem vodeća djela pokazuju velike i duboke razlike. Što Wundt veli za skolastička djela 17. st., to isto vriedi i za druga razdoblja, pa i za naše. Samo onaj, koji površno promatrá djela raznih skolastičkih filozofa, ne vidi mnogih i velikih razlika ne samo u načinu prikazivanja, nego i u samom postavljanju i rješavánju problema. Ova se razlika dakako ne odnosi na same vrhovne probleme. Nisu jedni skolastički filozofi teisti drugi ateisti; jedni realisti, drugi idealisti; jedni spiritualisti, drugi materialisti. Ali osim ovih vrhovnih problema, koje svi na isti način, barem konačno, rješavaju, ima bezbroj drugih problema, u kojima se filozofi mogu razilaziti uza svu svoju solidarnost glede onih temeljnih i vrhovnih problema. *Ali da netko može vidjeti, kako se razni skolastički filozofi među sobom razlikuju, nije dovoljno, da poznaje samo*

one poglavite probleme i struje, kao realizam-idealizam, teizam-ateizam, spiritualizam-materializam, *nego i ostalu problematiku, koje bogatstvo je protivnicima skolastičke filozofije obično posve nepoznato.* Zato je čista predrazsuda, da skolastički filozofi svi isto kazuju, pa da prema tome ne treba čitati više nego li jednog pisca. Dapače, oni koji se dadu voditi od ove predrazsude, zadovoljavaju se obično s kojim tuđim izvadkom, ne trudeći se, da bi sami pročitali koje skolastičko djelo.

Možda najviše poriču znanstveni značaj skolastičke filozofije zato, jer misle, da ova smije naučavati samo ono, što joj teologija dozvoljava.

Za mnoge znači nepodnosivo robstvo onaj izraz, koji se toliko puta spominje: »Philosophia ancilla theologiae — filozofija službenica teologije«. Wundt odgovara (str. 10): »Teologija se svagdje služi razlikom pojmova, koju joj metafizika stavlja na razpolaganje. Zato možemo doista pitati, nije li filozofija gospodovala teologijom, a ne obratno«.

Filozofija nije robkinja, nego najbolja i najnuždnija pomoćnica teologije.

Teologija kao znanost ne može biti bez filozofije, a ne obratno. Ovo kaže i Leon XIII u svojoj glasovitoj enciklici Aeterni Patris: »Sveudiljna i mnogostruka je uporaba filozofije nuždna zato, da sveta Teologija dobije narav, razpoloženje i značaj prave znanosti«. Ako filozofija ne smije naučavati ono, što se protivi Božjoj objavi, ostaje joj podpuna sloboda u bezbrojnim onim pitanjima, koja se ne tiču Božje objavljene nauke. I svjetovna, osobito državna vlast, zabranjuje neke nauke, pa ipak se zato ne kaže, da je filozofija robkinja vlasti, i da nema prave slobode, koja joj dolikuje.

Kaošto ove predrazsude, koje smo spomenuli, mnogima smetaju, da ne mogu objektivno i pravedno suditi o skolastičkoj filozofiji, tako i nepoznavanje njezinih vrlina.

Za ove M. Wundt pokazuje vanredan smisao, kakav riedko nalazimo i kod katoličkih filozofa i povjestničara. Zato neka nam on kaže, koja liepa svojstva ima skolastička filozofija.

Na prvom mjestu Wundt hvali težnju skolastičke filozofije za sistematičnošću (str. 11-13): »U opreci prema revolucionarnome pokretu 15. i 16. st. na čitavoj crti traže dodir s velikom predajom, koja je bila mjerodavna u srednjem vieku. U filozofiji sada dolazi Toma do gospodstva, koje je u katoličkoj Crkvi zadržao do danas. Ovo je nadovezivanje na Tomu djelovalo i na protestantsko naučavanje. Time dobiva filozofija ovog vremena neku težnju za ujedinjavanjem, zgušćivanjem. Moguća se mnienja izpituju prema nacrtu. Sve ide za tim, da nauka bude pregledna, povezana u jednu cjelinu, podpuna u školskom smislu, premda često puta jako skraćena. Ako su

ovo stoljeće nazivali vrieme sistema s obzirom na poznati razvitak t. zv. novije filozofije, koja se povodila za Descartesom, ovo vriedi još više za skolastiku. Literarna je naime forma one filozofije bio »Essay«, koji je više ili manje izprekidan, dok je ovdje bila skroz obična forma školska knjiga. Sudbonosno je bilo za protestantizam, što je Luther strastveno odklonio svaku skolastiku. Tako se više udaljio od starije filozofije, nego je na katoličkoj strani bilo ikada moguće uza svu mržnju, koju je humanizam gojio protiv nje«. Ovaj smisao za sistematičnost, koji Wundt tako hvali kod skolastike 17. st., ima i naša suvremena skolastička filozofija, kako svjedoče toliki sistematski prikazi čitave filozofije i pojedinih njezinih grana i problema.

Druga velika, možda najveća odlika, koja pripada skolastičkoj filozofiji, to je

njezino priznavanje metafizike kao srdca filozofije.

Pravom metafiziku Wundt zove srdcem filozofije (str. 14-15) te žali, što je Melanhton metafiziku uklonio iz nastavnog nacrta. Za skolastičku je filozofiju metafizika, t. j. filozofija o samim stvarima, glavni dio filozofije. Filozofija spoznaje, kritika ili noetika, samo je priprava na metafiziku. Malo ima koristi od spoznajne filozofije, ako nema filozofije samih stvari. Zato je temeljna opreka između skolastičke filozofije s njezinom metafizikom, i Kantove filozofije s njezinom negacijom metafizike. Tko dakle s Kantom drži, da su stvari za nas nepoznati X, da je prema tome metafizika nemoguća, dakako da ne može prihvatiti niti hvaliti skolastičku filozofiju, koja smatra spoznaju stvari svojom poglavitom zadaćom. Kako je već H. Lotze kazao, oni, koji filozofiju spoznaje smatraju svrhom ili glavnom zadaćom filozofije, nalikuju na one, koji nož uviek samo bruse, a nikada se njime ne služe za rezanje. Zato odklanjamo i ono shvaćanje metafizike, koje je nedavno u svom prvom predavanju u Zagrebu iznio i zastupao Nikolaj Hartmann, prema kojemu je metafizika područje nerješivih pitanja, metafizičko dakle ono, što je nerješivo ili nespoznatljivo.

S uvjerenjem skolastičke filozofije, da je metafizika ili spoznaja samih stvari moguća, najuže je povezana ona odlika, koju Wundt pripisuje skolastičkoj filozofiji,

uzpoređujući je s t. zv. modernom ili novijom filozofijom,

koja nadovezuje na Descartesa (str. 19-27). Evo poglavitih Wundtovih posljedaka. Čitava t. z. novija filozofija predpostavlja, da je sve što spoznajemo, samo spoznato, te da je nama prisutna samo spoznaja, a ne sama stvar.

U modernoj znanosti svet se raztvara u čisti odnos brojeva. Posve drugčije skolastika. Njezina pažnja smjera neposredno na biće, ne istom preko mišljenja. Zato uzima biće u njegovoj punini. S mišljenjem u odnosima veličine povezano je, što ona struja u filozofiji, koja polazi od Descartesa, nastoji, kako bi stvarnost pro-

tumačila time, što je razlaže na dielove. Takvo *mišljenje prema dielovima je uviek zamišljanje materije;* u mehaničkom zajedništvu materialnih dielova gledaju prauzor stvarnosti uobće. Tako je materializam, kako je poznato, već kod Descartesa izdaleka pripravljen. Značajno je za ovo mišljenje prema dielovima, da se ne obazire ni na kakve oblikovne sile; dapače za oblike ne traži se uobće nikakvo posebno tumačenje, nego se predpostavlja, da oni postaju sami od sebe međusobnim utjecajem dielova.

Nasuprot tome skolastička se filozofija čvrsto drži Aristotelova pojma forme. Za nju je svaka stvarnost oblikovana materija, kod čega forma ne rezultira sama od sebe, nego je uzrok svoje vrste. Ona razlikuje uviek četiri vrste uzroka: tvorni, formalni, tvarni ili materialni, i svršni ili finalni. Od njih priznaje t. z. moderna filozofija samo tvorni, koji obično izjednačuje s materialnim uzrokom. Za skolastičku je filozofiju od najveće važnosti formalni uzrok, koji ujedno pokazuje i na svršni uzrok. Ona gleda sve kao oblik, kao neki način bivanja, a upravo ovaj način bivanja traži posebno objašnjenje. Ovo se dakle mišljenje može kao mišljenje u cjelinama i oblicima suprotstaviti mišljenju u dielovima druge filozofije. Postupak skolastike, koji ide za spajanjem raznih mnienja, nikako ne pogoduje izgrađivanju posebnih, duboko odieljenih smjerova.

Njezina pažnja smjera uviek na cjelinu, te je njezina težnja, svako pitanje svestrano shvatiti. Njezina je posebna oznaka, što nalazi sve moguće vidike, pod kojima se može razpravljati o nekom predmetu. Sva oštroumnost najveće logične spreme upotrebljava se za to, da se razluče pojmovi i da se razdiele i da se time pokaže, kako se mogu na koji god način upotrebljavati. Takvom je duhu svaka jednostranost tuđa. Ova se filozofija naziva prema školi, ali ona pripada onoj jedinoj školi, koja je vladala još jedinstveno europskim duhom te se još nije bila razpala na razne škole. Napokon neka bude iztaknuta *još jedna razlika, koja je za obći svjetovni nazor od osobite važnosti: Skolastika gleda svieta uviek u vezi s Bogom,* ograničeno u vječnom temelju. Da ograničeno biće ima svoj razlog u neograničenom biću, a ne u samome sebi, to je ovdje predpostavka, koja se razumije sama po sebi. Vidokrug je moderne filozofije uži, nego li onaj, koji ima skolastika.

Skolastička je filozofija htjela filozofijsku baštinu sačuvati neokrnjenu, dok se »novija« filozofija držala samo nekih strana ove sveobuhvatne cjeline te ih jednostrano razvijala.

Tako sudi o »skolastičkoj« i »modernoj« filozofiji sin slavnoga Wilhelma Wundta, pošto je godinama proučavao poviest skolastičke filozofije. Ako triezno i nepristrano promatramo ona djela, koja je stvorila skolastička filozofija, lako upoznajemo, da je izpravan ovaj sud. Oni, koji goje prema njoj predrazsude, što smo ih prije spomenuli, nisu pravedni sudci.

Možda će sada nekoji lakše razumjeti,
kako može biti koristno, ako neki povjestničar filozofije razne sisteme promatra i prosuđuje u svietlu skolastičke filozofije.

Time nikako ne tvrdi, da izvan skolastičke filozofije nema nikakve istine. I skolastička je filozofija ograničeno biće, koje ne uključuje u sebi svega savršenstva. Tko dakle takav postupak naziva »fanatičkim ekskluzivizmom«, kao Dr. Stanko Vujica (u Hrvatskoj Reviji 1944, str. 395), ne pokazuje niti mirne trieznosti u prosuđivanju niti poznavanja skolastičke filozofije. Nadam se, da će moja razprava mnogima pomoći, da upoznaju skolastičku filozofiju, što ona jest, a što nije. Ova je prava filozofija, koja najbolje odgovara svim našim filozofskim težnjama.

Franjo Šanc D. I.